

АВТОРСЬКА ШКОЛА В УКРАЇНІ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ДО ПИТАННЯ ЗАСАДНИЧИХ ОСНОВ ЇЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

У статті розкриваються особливості виникнення такого феномену як "авторська школа"; здійснено аналіз досягнень авторської школи як моделі навчально-виховного закладу; розглянуто авторські школи В.Дурдуківського, В.Сухомлинського, І.Ткаченка, М.Гузика, М.Чумарної.

Ключові слова: авторська школа, освітньо-педагогічна модель, педагог-новатор.

Постановка проблеми. Школа відіграє виключне місце у соціалізації, окультуренні дітей як спеціально організоване, штучно сформоване, виокремлене із природного життя місце, спеціально призначене для навчання дітей. Цей процес носить регламентований, ритуально-формалізований характер і є практично незмінним впродовж багатьох століть, починаючи з часів Я.А. Коменського (1592-1678). Школа є місцем, де делеговані суспільством, державою спеціально навчені люди долучають дітей до здобутків науки і культури з метою вступу до дорослого життя. Школа є інструментом держави, й саме вона визначає й контролює сутність виховання, організацію, світоглядну спрямованість змісту освіти, а також форми й методи навчання. Держава висуває мету навчання (цілі освіти), а також акумулює й розвиває цінності, які носять різноманітний характер – морально-етичні, шкільні, повсякденні тощо.

Але школа як живий організм, здатний до самоорганізації, саморефлексії, розвиває, підтримує цілі, які тісно пов'язані з ідеалами й цінностями кожної дитини. Опікуючись особистісними цілями своїх вихованців та їх батьків, школа нерідко вступає в протиріччя з загальними, офіційними установками, намагається вчасно реагувати як на виклики часу, так і потреби особистості. На цьому тлі виникають авторські школи з реформаційними ідеями щодо мети, шляхів і засобів навчання й виховання дітей, що спираються на педагогічну рефлексію.

Мета нашої статті полягає у визначенні поняття, змісту та основних характеристик "авторської школи". Питанням авторської школи та передовим освітнім досвідом займалися В.Бондар, М.Красовицький, К.Присяжнюк, О.Сухомлинська, М.Ярмаченко та інші.

Як зазначає О.В.Сухомлинська, цей феномен – авторська школа як педагогічне явище – отримав своє розповсюдження в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., коли змінилася соціально-культурна й економічна ситуація, держава послабила свій тиск на школу, а педагоги отримали можливість творчо розвивати й реалізувати свої ідеї. Незадоволені сучасним станом школи, націлені у майбутнє, педагогік-експериментатори досить скептично налаштовані до минулих надбань, якими б яскравими й новаторськими вони не були.

Аналіз останніх досліджень і публікацій та виклад основного матеріалу. Історія української школи може надати цікаві і плідні приклади побудови авторських систем. Зокрема, вагомий внесок у розвиток інноваційності системи загальної середньої освіти зробили М.Ачкасов, В.Біблер, В.Дурдуківський, Н.Гонтаровська, М.Гузик, О.Захаренко, Д.Лебедев, С.Мар'ясин, В.Сухомлинський, Я.Овсієнко, М.Палтишев, А.Сологуб, Л.Терещенко, І.Ткаченко, М.Чумарна, В.Шаталов, М.Щитинін.

Розглянемо детальніше поняття "авторська школа" та її розвиток на освітній ниві.

Авторська школа – навчально-виховний заклад, в якому реалізується нова педагогічна система, розроблена конкретним педагогом чи творчим педагогічним колективом. Авторські школи виникають переважно як відповідь на гострі потреби вдосконалення освітньої практики, соціальної затребуваності певних ідей щодо навчання, виховання і розвитку дітей [1, с. 7].

Потреба в авторських школах обумовлена відмовою від ідеологічних установок адміністративно-командної системи управління освітою. Ліцеї, гімназії, колежі можуть розвиватися як авторські школи в разі дотримання певних умов:

1. Наявність оригінальної ідеї, яка дає змогу досягти вагомих результатів діяльності; забезпечення її оригінальним змістом, засобами, формами та методами реалізації. Наприклад, ліцей естетичної спрямованості створює сприятливі умови для розвитку творчої особистості вихованця, розробок нестандартних технологій навчання та виховання.

2. Підбір висококваліфікованих, професійно підготовлених учительських кадрів, спроможних творчо розв'язувати різноманітні педагогічні завдання.

3. Розробка авторських навчальних планів і програм, що відображають особливості авторської школи, її профіль.

4. Підготовка авторських навчальних посібників, підручників, кабінетів, лабораторій.

5. Створення авторських традицій, які властиві саме даному навчальному закладу, що акумулює накопичений педагогічний досвід.

Авторська школа (загальноосвітня школа, профтехучилище, ліцей, колеж, гімназія) може виникнути на основі вироблення оригінальної концепції освіти. Концепція – певний засіб розуміння,

тлумачення будь-якого предмета, явища, процесу або основна точка зору на предмет, явище, керівна ідея для їх систематичного розгляду. Термін "концепція" вживається також для означення провідного замислу, конструктивного принципу в наукових та інших видах діяльності [6, с. 17-19].

Концептуальна модель реалізує гуманістичну, особистісно орієнтовану ідею, яка відрізняється принципово іншим розумінням ролі вихованця. Міра розвитку дитини стає мірою якості роботи педагога-вихователя та всієї педагогічної системи в цілому. Учень дійсно стає суб'єктом свого розвитку, педагоги забезпечують повноцінне проходження кожного вікового етапу: дитинства, отрочтва, юності відповідно до його індивідуальних, психофізіологічних особливостей. Повага до особистості дитини, її достоїнств, особистісних цілей, запитів, інтересів, створення сприятливого середовища для її самовизначення та самореалізації – неодмінні умови діяльності навчальних закладів нового типу.

Як зазначає М.Гузик, термін "авторська школа" означає, що ті структурно-змістові компоненти школи, які є системотворчими і критеріальними при визначенні типу і виду навчально-виховного закладу освіти, вважаються особистим винаходом однієї людини (автора). Авторська школа – цілковито інноваційний навчальний заклад, мета, завдання, зміст і технологія освіти якого відрізняється від уже відомих зразків принципово новими підходами, рішеннями та високою ефективністю [2, с. 4-5].

Ідея освітнього колективу створити авторську школу може бути найважливішим стимулом до самоосвіти та самовдосконалення кожного її члена. Це вимагає від педагогічного колективу вирішення нових інформаційних, комунікативних та організаційних завдань. Колективний, груповий та індивідуальний пошук авторського (творчого і самобутнього) розв'язання цих завдань означає шлях переходу на новий рівень продуктивної діяльності цілісних освітніх систем. Головний стимул їх розвитку – вивчення результативності своєї праці за показниками входження випускників у наступні освітні системи або в суспільне виробництво та пошуки покращення цих результатів.

Звичайно ж, така школа спершу знаменується як "експериментальна школа". Цей термін означає, що всі започатковані автором школи новоутворення в обов'язковому порядку проходять науково-експериментальне дослідження на їх ефективність і доцільність.

Тому в авторських школах йде постійна науково-дослідницька робота, що передбачає:

1. Теоретичну концепцію, яка пояснює вибір ключових моментів освітньої системи, які діагностуються і за станом котрих можна прогнозувати кінцеві результати та внесок у них основних підсистем.

2. Комплекс адекватних цілям системи науково-дослідницьких методик.

3. Групу вчителів, вихователів, учнів, які бажають взяти участь у комплексному дослідженні.

4. Науково-практичний семінар, на якому обговорюється наукова концепція, план, програма, дослідження, проекти адаптації наукових методів у педагогічну практику, пропозиції стосовно необхідних коректив у дослідженні.

5. Організацію проведення дослідження, обговорення його результатів, узагальнення накопиченого досвіду.

У 1917 році з метою формування всебічно розвиненої особистості було створено школу В. Дурдуківського (1874-1938). Ця школа стала першим українським навчальним закладом, що надавав середню освіту, згуртував у педагогічний колектив весь цвіт київської інтелігенції. Ціннісними засадами нової школи виступили: історія, культура, мистецтво, традиції українського народу в структурі ціннісно-нормативних вимірів, де превалювали такі вищі норми виховання: трудова, колективна спрямованість (до цього – індивідуалізм), ідейність, культуровідповідність (етнокультура), які були підпорядковані завданням самореалізації учнів. Ці принципіві положення втілювалися в нормах діяльності, в технологіях, яких було досить багато й які носили новаторський характер: дитячий науковий клуб з кількома десятками гуртків, дитячий кооператив (школа як самоокупна установа), дитяча газета, дитяче самоврядування, музей дитячої творчості, де була представлена науково-дослідницька робота школярів. Ці форми спирались на нові, піонерські на той час технології – комплексний, лабораторний, ланковий (бригадний), проектний методи організації навчально-виховної діяльності [1, с 24-27].

Ці технології (теми-комплекси, проекти) В. Дурдуківський насичував національно значущим, світоглядно формуючим змістом (наприклад, тема-комплекс "Шевченко" для всієї школи, раз на рік впродовж тижня). Ця творча праця припинилася арештом у 1929 р. не лише В. Дурдуківського, а й майже усіх вчителів його школи за обвинуваченнями у організації і діяльності "Спілки визволення України". Суди, арешти, пониження в правах, розстріл у 1938 р. директора призвели до того, що ця школа, система її роботи були старанно стерті з історії та нашої пам'яті. Але ці ідеї необхідні і сьогодні для діяльності національної школи, гармонійного розвитку людини: "... виховати по змозі всі сили і здібності дитини (фізичні, розумові, соціальні, естетичні)..., утворити нову за духом, змістом і методами праці школу, наблизити її до життя, викликавши максимум самодіяльності, активності і творчості дітей, залучивши їх до загальнонародських ідеалів" (В. Дурдуківський).

Упродовж 50-60 років ХХ ст. на засадах ціннісної системи гуманної педагогіки працювала авторська школа В.О. Сухомлинського у Павлиші (Кіровоградська обл.). Цільове середовище Павлиської середньої школи можна визначити як своєрідну унікальну модель самопізнання, духовного та розумового збагачення особистості як учнів, так і вчителів, батьків з єдиною метою – розкрити особистісний потенціал, реалізувати себе як людину.

Домінантним у створеному В.О. Сухомлинським шкільному середовищі у Павлиші ми вважаємо його толерантний характер, що передбачало гуманні та демократичні стосунки між учасниками навчально-виховного процесу, побудовані на взаємодії, гармонії, взаємоповазі, взаєморозумінні, співробітництві.

Головними фігурами у цій моделі були: учень і вчитель, вихідним началом діяльності – любов і повага до дитини, тепле і чуйне ставлення до неї, розуміння її. Як стверджував В.О.Сухомлинський, "школа – колиска народу, колиска духу і культури народної" [4, с 97].

Методи педагогіки співробітництва реалізовувались у авторській школі під керівництвом О.А. Захаренка у с. Сахнівці (Черкаська обл.).

Основний принцип організації педагогічного процесу в Сахнівській школі – гуманістичний підхід, який передбачає, що центральною фігурою педагогічного процесу, його суб'єктом є дитина, її розвиток, виховання і навчання.

Педагогічна система Сахнівської школи реалізується через:

- педагогіку співробітництва;
- створення в школі стану душевної рівноваги, характерними ознаками якої є спокійні умови навчальної праці, товариськість взаємин, відсутність дратівливості;
- надання можливості кожній дитині незалежно від її інтелектуальних здібностей знайти свою справу, через яку вона зможе самоутверджуватись;
- вивчення умов проживання дітей у сім'ї, надання допомоги у формуванні емоційних стосунків у сім'ї;
- організація учнівського самоврядування, коли черговий по школі – старшокласник – є заступником директора з організації шкільного життя;
- чіткий облік діяльності учнів та система заохочень.

Педколектив Сахнівської школи, працюючи за даною педагогічною технологією, реалізує педагогічну мету виховувати фізично і морально здорового, працьовитого, грамотного, творчого працівника села [6, с. 45-48].

У багатьох школах Полтавської області, зокрема Лубенського, Решетилівського, Машівського та інших районів, успішно використовують у своїй діяльності ідеї, технологічні прийоми, форми роботи, властиві педагогічній системі, створеній педколективом Сахнівської школи.

У 60-80 роках ХХ ст. здобула визнання авторська школа Івана Гуровича Ткаченка (с. Богданівка, Кіровоградська обл.)

І.Г. Ткаченко – автор 8 книг, близько двохсот статей видруковано у збірниках наукових праць, у журналах та газетах. Тематика його праць дуже різноманітна. Однак, особливу увагу І.Г.Ткаченко приділив актуальним проблемам сучасної йому сільської школи. Десятки його статей присвячені особливостям трудового навчання й виховання в умовах сільської школи, різним аспектам діяльності учнівських виробничих бригад; його хвилювали проблеми трудового виховання сільських школярів в умовах науково-технічного прогресу. Чимало проблем, що їх висвітлює вчений, потребують пильної уваги й переосмислення з позицій сьогодення. Очевидно, що творче використання педагогічної спадщини І.Г.Ткаченка допоможе вчителям збагатити власний досвід у галузі трудового виховання й навчання [5, с. 5].

Дуже цікавим є досвід авторської школи-комплексу №3 м. Южного, директором якої є Микола Петрович Гузик, член-кореспондент АПН України.

Метою школи є створення збагаченого освітнього середовища, що забезпечує особистісно орієнтовану освіту.

У структурі авторської школи-комплексу М.П.Гузика в єдиному режимі функціонують 4 підрозділи: загальноосвітня школа, школа мистецтв, фізкультурно-спортивна школа та коледж. Завдяки цьому кожен учень, залежно від нахилів і здібностей, має можливість прилучитися до музики, живопису, спорту на загальнокультурному аматорському рівні або ж оволодіти ними за програмами спеціалізованих навчальних закладів.

Відповідно до індивідуальних та вікових особливостей учнів, їх здібностей до засвоєння знань уже на початковому етапі шкільної освіти визначається індивідуальний темп їх просування у навчанні. З огляду на це формуються 3 види динамічних навчальних груп: "В" – з високим (прискореним), "Б" – з нормальним та "А" – із зниженим темпом навчання.

Індивідуалізація темпу навчання забезпечується такою організацією освітнього процесу, за якої учні можуть закінчувати вивчення матеріалу з того або іншого навчального предмету за певний клас у будь-який період навчального року і без перерви продовжувати опанування предмету за програмою наступного класу. Диференціація навчального матеріалу за змістом забезпечується використанням трьох видів програм: базової, що відповідає вимогам державного стандарту загальної середньої освіти; підвищеного рівня складності для обдарованих учнів та персональних програм.

Починаючи з 5 класу, учням надається можливість вибору одного з трьох напрямків навчання, що забезпечують пріоритетний розвиток відповідного типу мислення (образного, логіко-абстрактного, зрівноваженого) шляхом коригування навчального змісту та спрямованості індивідуальних і групових занять [10, с. 4-5].

У м. Львові з 1991 року існує українознавча авторська школа "Тривіта", засновницею якої є письменниця Марія Іванівна Чумарна. Школа має чіткий пріоритет – практичне втілення гуманістичної концепції освіти, передових вітчизняних наукових ідей і психолого-педагогічних технологій особистісно орієнтованого навчання на шкільному ступені, що реалізує в єдності усі компоненти змісту навчання (знання, уміння, досвід творчої діяльності й емоційно-ціннісні відносини з навколишньою дійсністю). Головною метою авторської школи "Тривіта" є задоволення потреб громадян, суспільства і держави у нагляді, догляді, оздоровленні, вихованні, розвитку та навчанні дітей шкільного віку загальної освіти I-III ступеня, формування різнобічної інтелектуально розвиненої та високоморальної особистості з національною самосвідомістю. Авторська школа "Тривіта" керується у своїй діяльності загальнолюдськими принципами, розкриває здібності, таланти вихованців, формує творче мислення, створює умови для різноманітного та необмеженого розвитку кожного учня згідно з його нахилами та можливостями. Таким чином досвід авторської освітньо-педагогічної моделі Марії Чумарної базується на засадах комплексного українознавства, задіявання в практику виховання і всебічного творчого розвитку дітей основ етнопедагогіки.

Висновок. Отже, досвід організації навчально-виховного процесу вищезазначених педагогічних практиків визначає багатющий вклад у розвиток освітніх технологій та авторських шкіл зокрема.

Література

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 562 с.
2. Гузик М.П. Утвердження авторської школи-комплексу/ М.П. Гузик // Педагогічна газета. – 1999. – №10. – С. 4-5.
3. Енциклопедія освіти/ за ред. В.Г. Кременя. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. Мельник І., Семенюк М. Система цільового середовища за В.О.Сухомлинським //Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. – 2008. – Вип. 132. – С.96-101.
5. Орел С. "Виховати людину, яка б уміла трудитися і головою, і руками, – колосально важлива річ..." // Дзеркало тижня. – 2009. – №10. – С. 5.
6. Педагогічні технології. Досвід. Практика: Довідник / За ред. П.І.Матвієнко. – Полтава: ПОПОПП, 1999. – 376 с.
7. Побірченко Н. Змістовий аспект поняття "авторська школа" //Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка/ Н.Побірченко // – 2007. – Вип. 36. – С.33-37.
8. Представляємо авторську школу Миколи Петровича Гузика //Педагогічна газета. – 1999. – №2. – С 4-5.

Резюме

В статье рассмотрены особенности возникновения авторской школы как педагогического феномена; проведен анализ достижений авторской школы как модели образовательного учреждения; рассмотрены авторские школы В.Дурдукивского, В.Сухомлинского, И.Ткаченко, М.Гузыка и М.Чумарной.

Ключевые слова: авторская школа, педагогическая модель, педагог-новатор

Summary

The article describes the prerequisites for, and a process of emergence of alternative schools as an educational phenomenon. Authors analyze the progress that the alternative school model managed to achieve based on the examples of V. Durdukivsky, V. Sukhomlinsky, I. Tkechenko, M. Huzyk, and M. Chumarna alternative schools.

Key words: alternative school, educational model, innovative pedagogue